

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ГАХ РОМАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 37.037(438) «XIX/XX»

**СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
В УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Тернопіль–2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович, Тернопільський
національний економічний університет, завідувач
кафедри психологічних та педагогічних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Приступа Євген Никодимович,
Львівський державний університет фізичної культури, ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
Винничук Олег Теофілович,
інститут педагогіки і психології Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, заступник директора.

Захист відбудеться 13 грудня 2012 року о 13:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий 9 листопада 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із провідних чинників зміцнення здоров'я молоді є її фізичне виховання. Воно особливо актуальне в умовах, коли зростають показники захворюваності населення через забруднення навколишнього середовища, нераціональне харчування, прогресування гіподинамії. Профілактику недугів у дітей доцільно розпочинати у ранньому віці, адже в загальноосвітніх навчальних закладах вчителі та медичні працівники фіксують тривожну тенденцію: кількість здорових учнів з року в рік зменшується.

Зважаючи на необхідність зміцнення здоров'я молоді, доцільно розробляти нові стратегії розвитку фізичного виховання, у яких були б відображені традиційні підходи, наукові досягнення минулого та передовий вітчизняний і зарубіжний досвід. На впровадження новітніх форм і методів навчання та дбайливе ставлення до історичної виховної спадщини націлює Закон України «Про фізичну культуру і спорт», у якому акцентується увага на формуванні прагнення в школярів до рухової активності.

Фізичне виховання є не тільки провідним чинником загартування дітей, а й однією з важливих передумов гармонійного розвитку особистості. Воно виникло у первісному суспільстві в ігрових формах, продовжилося в боротьбі за виживання, згодом увібрало в себе елементи військової підготовки, акумулювало традиції олімпійських ігор і у зв'язку з тенденціями на сучасному етапі до здійснення різнобічної професійної й особистісної діяльності молоді набуває дедалі більшого значення. В поєднанні з розумовим, моральним, трудовим, естетичним вихованням воно дає змогу досягнути життєвого успіху, оскільки створює умови для розвитку інтелектуальних сил, уміння розуміти й примножувати прекрасне.

Пошук нових підходів до організації фізичного виховання зумовлює необхідність проведення ретроспективного аналізу його генезису не тільки у вітчизняних закладах освіти, а й у європейських. На особливу увагу заслуговує вивчення системи розвитку фізичної культури молоді у Польщі, держави, яка межує з Україною, має подібне географічне положення, перехрещення історичних шляхів, характеризується спільними рисами у розвитку освіти. Вона успішно інтегрується в європейський освітній простір, модернізувавши підготовку педагогів, створивши умови для систематичних щоденних занять фізичною культурою, раціонально врахувавши історичні цінності.

Позитивні здобутки у вирішенні питань зміцнення здоров'я молоді, загартування дітей накопичені у навчальних закладах, що відповідають сучасному територіально-адміністративному устрою України та Польщі, у другій половині XIX – на поч. XX ст. У цей період упроваджується фізичне виховання як навчальна дисципліна, створюються перші інституції, в яких готують

учителів гімнастики для шкіл, активно пропагуються ідеї фізичного виховання молоді у просвітницьких виданнях, створюються спортивні організації й товариства, які стимулюють розвиток фізичної культури учнів.

Дослідження діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, спрямованої на гармонійний розвиток та загартування учнів, в історичній ретроспективі сприяє виявленню перспективних форм та методів організації виховного процесу, які не втрачають актуальності і сьогодні.

Вагомий внесок у вивчення питань фізичного виховання молоді зробили видатні зарубіжні педагоги: Н. Бук, І. Гутс-Мутс, Ж. Демені, А. Дістервег, Дж. Дьюї, П. Лесгафт, П. Лінг, Й. Песталоцці, М. Тирш, Ф. Ян. Над створенням української системи фізичного виховання працювали відомі науковці: І. Боберський, С. Гайдучок, Е. Жарський, П. Франко, Т. Франко.

У роки незалежності проблематику розвитку системи освіти та системи фізичного виховання, зокрема в Україні, репрезентують дослідження багатьох учених. Так, В. Васькович, І. Курляк, Б. Ступарик вивчали розвиток системи шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст; Г. Білавич, К. Кондратюк, Р. Кучер – вивчали діяльність культурно-просвітницьких товариств галицького краю; А. Вихрущ, В. Карагодін, Ю. Щербяк аналізували роль церкви у процесі виховання учнівської молоді; І. Кізін працювала над науково-просвітницькою діяльністю та педагогічними ідеями Е. Жарського; В. Золочевський вивчав історію фізкультурно-масової роботи зі студентською молоддю; Л. Артемова, Д. Герцюк, Т. Завгородня, М. Левківський, Л. Медвідь, З. Нагачевська, О. Перетятко, О. Сухомлинська, А. Чаговець досліджували важливі питання історії національної педагогіки. Всебічно розкрили теоретичні, методологічні та психологічні аспекти фізичного виховання: Г. Апанасенко, М. Булатова, Т. Круцевич, Л. Матвеев, В. Платонов, Б. Шиян.

На особливу увагу заслуговують наукові праці Я. Боднара, О. Вацеби, О. Винничука, В. Івашковського, О. Лях-Породько, В. Мужичка, В. Пасічника, Є. Приступи, А. Окопного, Б. Трофим'яка, С. Філя, О. Худолія, А. Цьося, Л. Чеховської, в яких подано дослідження історико-педагогічних аспектів розвитку фізичного виховання в Україні.

Для вивчення процесу генезису фізичного виховання важливими є праці польських педагогів досліджуваного періоду, а саме: Г. Йордана, Е. Пясецького, Р. Козловського, Е. Снадецького, Е. Сипінського, Е. Мадейського, А. Барок, Л. Бірковського, Я. Давіда, С. Карповича, Л. Голенбіновського.

У Польщі спостерігається зростання зацікавленості до вивчення історії фізичної культури, над якою працювали: М. Бервецька, Р. Ваштил, Р. Врочинські, Є. Гай, В. Гневковські, А. Дудек, С. Заборняк, А. Камінські, Є. Косевіч, Г. Ласкевіч, В. Ліпонські, М. Міркевіч, К. Познанські, Г. Смаржинські, К. Топоровіч, К. Хадзелек, М. Хузарські, Т. Цюлковська, С. Ціцірко, В. Ястребецькі.

Однак цілісного порівняльного аналізу процесу фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст. не здійснено, що зумовило актуальність теми дослідження: **«Система фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах (друга половина XIX – початок XX ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає загальному напрямку наукових досліджень кафедри педагогічних та психологічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету «Закономірності розвитку освітніх систем» (державний реєстраційний № 0109U000030). Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 3 від 16 жовтня 2009 р.) та в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 30.03.2010 р.).

Об'єкт дослідження: розвиток фізичного виховання молоді в українських та польських школах.

Предмет дослідження: зміст, форми, засоби та принципи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст.

Мета дослідження: з'ясувати особливості розвитку системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст. та виявити перспективи реалізації позитивних ідей у сучасному освітньо-виховному просторі.

Відповідно до мети окреслені такі **завдання дослідження:**

- вивчити стан досліджуваної проблеми в історико-педагогічній літературі;
- обґрунтувати періодизацію розвитку системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст.
- на засадах компаративістики здійснити порівняльний аналіз змісту, форм, засобів та принципів фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст.;
- визначити можливості використання досвіду досліджуваного періоду в сучасних умовах.

Для досягнення мети, виконання поставлених завдань застосовано систему **методів дослідження:** порівняльно-історичний, зіставно-порівняльний, функціонально-структурний аналіз літературних та архівних джерел, завдяки яким вивчено досліджувану проблему, виявлено основні особливості фізичного виховання другої половини XIX – початку XX ст., пошуково-бібліографічний, за допомогою якого систематизовано бібліотечні каталоги, друковані джерела та архівні фонди; метод періодизації, за допомогою якого були визначені основні періоди розвитку досліджуваної проблеми; компаративістика застосовувалася для порівняння напрямів, методів і форм тогочасного і сучасного фізичного виховання. Методи узагальнення забезпечили можливість

цілісно та об'єктивно висвітлити досліджувані процеси.

Джерельною базою дослідження є матеріали Національної бібліотеки м. Варшави, Університетської бібліотеки м. Варшави, бібліотеки Варшавської академії фізичного виховання імені Й. Пілсудського, Регіональної громадської бібліотеки імені Х. Лопацинського у м. Любліні, Міської громадської бібліотеки імені Х. Лопацинського у м. Любліні, Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Науково-педагогічної бібліотеки імені В. Сухомлинського НАПН України у м. Києві, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, бібліотеки Національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Львівського державного університету фізичної культури, Наукової бібліотеки Тернопільського обласного краєзнавчого музею, Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, Тернопільської обласної бібліотеки для молоді; використано фонди Державного архіву м. Варшави, Державного архіву м. Люблін, Центрального державного історичного архіву України м. Києва, Державного архіву Тернопільської області; історичної та навчально-методичної літератури досліджуваного періоду; матеріали періодичних видань («Учительське слово», «Сокільські вісті», «Народне слово», «Січові вісті», «Рух», «Учитель», «Спорт», «Промінь»); сучасні нормативні документи державного регулювання питань, пов'язаних з фізичним вихованням в Україні; монографії, статті польських та українських науковців, які досліджували проблеми, пов'язані з питаннями фізичного виховання молоді; довідково-енциклопедична література.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – початок XX ст. За вихідний рубіж узято другу половину XIX ст. У цей час починають формуватися польська та українська системи фізичного виховання учнів: у школах запроваджується фізичне виховання як навчальна дисципліна, створюються перші інституції, в яких готують учителів гімнастики для шкіл; засновуються спеціальні журнали («Рух», «Сокіл», «Огляд педагогічний»), що популяризують фізичне виховання підростаючого покоління; відбувається активізація педагогічної думки зі спрямуванням на фізичне вдосконалення молоді. Верхня межа періоду збігається з початком Першої світової війни, що супроводжувалося значними руйнуваннями у краї, в системі освіти, а це, відповідно, посилює процес нівелювання фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах.

Географічні межі дослідження. У дисертації досліджуються виховні процеси загальноосвітніх шкіл на теренах, що відповідають сучасному територіально-адміністративному устрою України та Польщі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації вперше:

- проведено ретроспективний компаративістичний аналіз і виявлено особливості розвитку фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини

XIX – початку XX ст. (генезис системи фізичного виховання під впливом суспільно-політичних чинників, ідей про національне самовираження; забезпечення неперервності фізичного вдосконалення від дитячого до дорослого віку; організація занять фізичними вправами з урахуванням гендерного аспекту та вікових особливостей учнів; реалізація фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах як організованого процесу, що здійснювався у шкільному та позашкільному просторі (у спортивних гуртках, організаціях, товариствах); спрямування фізичного виховання на зміцнення здоров'я та дотримання санітарно-гігієнічних вимог);

- на основі аналізу архівних, історико-педагогічних джерел визначено та обґрунтовано періодизацію генезису системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах: (1850–1890 рр. – етап становлення, який характеризувався запровадженням предмета фізичного виховання у школах, виданням педагогічних часописів, популяризацією фізичного виховання серед молоді; 1891–1899 рр. – інтеграційний етап, для якого притаманні взаємозв'язки виховання в школах з молодіжними спортивними організаціями; 1900–1914 рр. – модернізаційно-методичний етап (модернізація системи фізичного виховання, науково-методичне забезпечення виховного процесу);

- проведено порівняльний аналіз змісту, форм, засобів та принципів фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст; з'ясовано, що розвиток фізичного виховання в українських школах відбувався у взаємозв'язку зі спортивними організаціями та товариствами; у польських – із використанням рекреаційних парків, у яких водночас із фізичним здійснювалось естетичне, моральне, трудове та патріотичне виховання молоді;

- визначено перспективи використання педагогічних досягнень польських та українських педагогів, лікарів-гігієністів, культурно-просвітницьких діячів, засновників спортивних товариств, що сприятиме удосконаленню сучасної системи фізичного виховання молоді (організація для шкільної молоді літніх спортивних таборів; майстер-класів від спортсменів міжнародного рівня, масових легкоатлетичних забігів).

Подальшого розвитку набули висновки щодо особливостей змісту та структури фізичного виховання, вдосконалення теоретичних засад виховного процесу.

У науковий обіг запроваджено нові документи та факти: **1)** матеріали з архівів м. Варшави і м. Любліна; **2)** ЦДІАК України: Ф. 442 (оп. 631, спр. 364); Ф. 442 (оп. 1, спр. 1034); Ф. 442 (оп. 636, спр. 647); Ф. 327 (оп. 1, спр. 55); Ф. 313 (оп. 2, спр. 2658); Ф. 290 (оп. 1, спр. 628); **3)** ДАТО: Ф. 458 (оп. 1, спр. 1); Ф. 457 (оп. 1, спр. 1); Ф. 39 (оп. 1, спр. 97); Ф. Р3503 (оп. 1, спр. 37, 46); Ф. 53 (оп. 1, спр. 1); Ф. 396 (оп. 1, спр. 19).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні положення, висновки

дисертації використовуються в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: на лекційних і семінарських заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін, під час моніторингу знань студентів. Матеріали роботи можуть бути корисними у системі післядипломної освіти фахівців у галузі фізкультури і спорту. Основні положення дисертаційного дослідження використовуються у процесі викладання курсу «Історія педагогіки» у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, в науково-дослідній роботі студентів під час написання дипломних та магістерських робіт.

Отримані в процесі наукового пошуку результати і висновки впроваджено в навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 338 від 27 лютого 2012 р.); Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1834-М від 10 травня 2012 р.); Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-24/224 від 1 лютого 2012 р.).

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи оприлюднені на: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи», присвяченій 100-річчю від Дня заснування СТ «Україна-Львів» (м. Дрогобич, 2011 р.); II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції серед молодих учених «Наукова молодь: інноваційні підходи в освіті і науці» (Луганськ, 2012 р.); Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Сучасні наукові дослідження у галузі професійної педагогічної освіти» (Умань, 2012 р.).

Публікації. Матеріали дослідження відображено в 7 авторських публікаціях; з них 6 статей – у фахових науково-педагогічних виданнях, 1 стаття – у збірнику наукових праць.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (258 найменувань, з них 108 – іноземні публікації). Загальний обсяг дисертації – 231 сторінок, з яких основного тексту – 188 сторінки. Робота містить 14 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, хронологічні межі і дослідницькі методи роботи, розкрито наукову новизну й практичне значення дисертації, подано відомості про апробацію та впровадження її основних результатів.

У *першому розділі* – **«Розвиток системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах як предмет наукових досліджень (друга половина XIX – початок XX ст.)»** – уточнено сутність базових понять, висвітлено стан досліджуваної проблеми у літературі; систематизовано та класифіковано джерельну базу дослідження, обґрунтовано

періодизацію розвитку системи фізичного виховання молоді досліджуваного періоду.

Історіографічний огляд містить загальну характеристику досліджуваної проблеми, аналіз наукових праць, періодики, оцінку головних аспектів фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах. У процесі дослідження з'ясовано, що теоретичним підґрунтям розвитку системи фізичного виховання молоді були погляди відомих українських і польських педагогів, які мали багато спільного, однак містили відмінності, зумовлені політичними, соціально-економічними чинниками.

Для забезпечення конкретних потреб у кожному суспільстві формуються відповідні системи, що є сукупністю певних елементів, організаційно об'єднаних в одне ціле спільною функцією для забезпечення тієї чи іншої потреби.

Для задоволення потреби у формуванні всебічно розвиненої особистості суспільство формує систему виховання, складовою якої є фізичне виховання. Її трактуємо як сукупність взаємопов'язаних компонентів виховного процесу (мети, завдань, змісту, принципів, напрямів, форм, методів і засобів взаємодії вихователів та вихованців, результату), спрямованого на фізичний розвиток особистості. Досліджувана система є відкритою, оскільки простежується взаємозв'язок її складових із суспільно-політичними й освітніми чинниками, взаємопов'язані також урочні й позаурочні, шкільні та позашкільні форми фізичного виховання. Кожній суспільній формації притаманна своя система фізичного виховання, рівень розвитку якої зумовлений рівнем матеріальної та духовної культури суспільства; вона тісно пов'язана із системами освіти, охорони здоров'я, оборони, матеріального виробництва, культури, науки і розвивається під впливом змін, що відбуваються в них.

Історико-педагогічні дослідження процесу становлення та розвитку системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах зумовлені специфічними соціальними та культурними умовами розвитку цих двох держав. Особливостями цього розвитку є відсутність власної державності, економічна нестабільність та участь у війнах.

Літературні джерела систематизовано на такі групи: 1) архівні документи; атестати, свідоцтва про закінчення навчальних закладів, складання іспитів; акти загальних шкільних розпоряджень; рапорти шкільних інспекторів; протоколи вчительських конференцій, засідань шкільних педагогічних рад; річні шкільні звіти; 2) дидактичні джерела: навчальні посібники, підручники; навчальні програми, плани; 3) періодична преса; 4) енциклопедично-довідкова література: довідники, тлумачні словники, енциклопедії з історії, філософії, педагогіки. У фондах архівів досліджено достовірні факти, які висвітлюють стан фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої пол. XIX – поч. XX ст. Ці документи дають змогу провести науковий аналіз досліджуваної нами проблеми, теоретично обґрунтувати

основні тенденції становлення та розвитку системи виховання молоді. Питання фізичного виховання молоді порушувалися на шпальтах періодичних видань як українських, так і зарубіжних. Цікавими і корисними для тогочасного читача були часописи: «Сокільські вісти», «Вісти з Лугу», «Спортові вісти», «Учительське слово», «Січові вісти», «Рідна школа», «Промінь», «Ruch», «Wychowanie fizyczne», «Sport», «Sokol». Огляд періодичних видань дав змогу ґрунтовніше дослідити окремі аспекти досліджуваної проблеми, такі, як ідея про національне самовираження, фізичне виховання з урахуванням гендерних особливостей, дотримання санітарно-гігієнічних умов.

Особливе місце серед видатних польських педагогів, пропагандистів традицій фізичного виховання належить Е. П'ясецькому. Він заснував і редагував щомісячний журнал «Фізичне виховання». У праці «Засади фізичного виховання» відобразив вплив занять фізичними вправами на організм і психіку молоді. Е. П'ясецький вважав, що різні форми руху, які виконують на заняттях з фізичного виховання, можуть бути корисними у практичному житті. Вагомий внесок у справу зародження, становлення та поширення фізичного виховання молоді у Польщі належить Е. Снядецькому. Він вказував, що потрібно прагнути до гармонійного розвитку сильного тіла, думки мають бути доскональними. Е. Снядецький першим у Польщі сформулював основні правила керування процесом фізичного і психічного розвитку людини на науковому рівні, обґрунтував потребу застосування фізичних занять у процесі виховання молодого покоління. Е. Сипінський у другій половині XIX ст. видав методичну працю «Про гімнастику». Автор вважав, що головним завданням фізичного виховання є протидія негативному впливу цивілізації, що обмежує рухову активність людей різного віку, в тому числі дітей і молоді, що призводить до ослаблення їхнього здоров'я. Виокремимо ідеї Е. Мадейського – лікаря, вчителя, пропагандиста шведської гімнастики. У своїх працях він аналізував оздоровчу цінність гімнастики, наголошував на необхідності запровадження її до шкільних програм, вивчав її вплив на організм людини. У 1858 р. у Варшаві відомий польський доктор медицини А. Барок видав працю «Гімнастика з погляду свого впливу на утримання і відновлення здоров'я», в якій звертав увагу на тісний зв'язок фізичного виховання із здоров'ям і необхідністю засновувати заняття на знанні людського організму і фізіологічних процесів.

І. Боберський відомий діяч спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні, автор багатьох праць з проблем фізичного виховання – був одним із засновків галицької системи тіловиховання. У 1906 р. він організував при академічній гімназії «Український спортовий кружок», який став організаційним, методичним та пропагандистським спортивним центром Галичини. І. Боберський пропагував футбол, читав лекції на спортивну тематику, видавав підручники, методичні посібники, правила для різних видів спорту, щомісячний гімнастичний часопис «Вісти з

Запорожа», а потім «Сокільські Вісти». У 1906 р. з'явився перший українською мовою посібник з футболу «Копаний м'яч», яким користуються в Галичині аж до вересня 1939 р. Згодом виходять «Сітківка», «Гаківка», «Впоряд», «Про рух», «Народні вправи». Він завжди прагнув розкрити українській молодій людині значення та вагомість фізичного виховання в житті окремої особистості та всієї нації. Тарас Франко та Петро Франки пропагували зародження «руханки» на Галичині. П. Франко є автором книжок «Пластові ігри та забави», «Правила до сітківки», «Підручник шведської руханки», підготував рукописний спортивний матеріал до «Українсько-німецького словника». Він був одним із засновників пластового руху в Галичині. Своєю різнобічною й невтомною діяльністю значною мірою сприяв формуванню організаційно-методичних, ідеологічних засад пластових товариств.

Вагомий внесок у розвиток фізичного виховання зробив Т. Франко. Він вважав, що до засобів фізичного виховання необхідно зарахувати різноманітні способи загартування. Проаналізувавши літературу з досліджуваної проблеми початку ХХ ст., знаходимо намагання науковців знайти спільне та відмінне між фізичним вихованням і фізичною працею. У народі через нерозуміння суті руханки існувала думка, що для людей, які важко працюють вона не потрібна, як і спорт та фізичні вправи. Проте Т. Франко писав, що фізичними вправами повинні займатися навіть ті, хто працює фізично.

Про організацію фізичного виховання на українських землях на рубежі ХХ ст. можна дізнатися з численних статей, опублікованих в журналах «Освіта», «Руська школа», «Народне навчання», «Вісник виховання».

Проведений історико-педагогічний аналіз дав підстави виокремити в межах досліджуваного періоду три етапи розвитку системи фізичного виховання молоді в українських та польських школах (1850–1890 рр., 1891–1899 рр., 1900–1914 рр.). Перший етап у дослідженні представлено як організаційний етап, який характеризувався запровадженням предмета фізичного виховання у школах, виданням педагогічних часописів, популяризацією фізичного виховання серед молоді. У ці роки також видається ряд інструкцій, програм, циркулярів, які започатковують організацію фізичного виховання з молоддю. Другий етап визначено як інтеграційний, оскільки він характеризується виникненням молодіжних спортивних організацій, запровадженням фізичного виховання до жіночих шкіл, ухваленням припису, згідно з яким фізичне виховання молоді враховує потреби національних збройних сил. Третій етап обґрунтовується в дисертації як модернізаційно-методичний. У цей час відбувається модернізація системи фізичного виховання, науково-методичне забезпечення виховного процесу.

У *другому розділі* – **«Теоретико-методичні аспекти фізичного виховання учнів в українських та польських загальноосвітніх школах»** – визначено його принципи, висвітлено

підготовку педагогічних кадрів та особливості наукового забезпечення виховного процесу. На засадах компаративістики проведено порівняльний аналіз системи фізичного виховання в польських та українських школах.

Фізичне виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах має глибокі історичні корені. Значного розвитку воно досягло в другій половині XIX – на початку XX ст. У цей час польські землі входили до складу трьох імперій – російської, німецької та австро-угорської, українські – російської та австро-угорської. На землях, що перебували під владою Росії, фізичне виховання було розвинене найгірше. Не вистачало вчителів гімнастики, гімнастичних залів. У 1905 р. виникло гімнастичне товариство «Сокіл», проте на шкільну молодь воно не мало належного впливу. Західні та північні польські землі (Помор'я, Познанщина, Вармія, Мазури) увійшли до складу Німецької імперії. Становище поляків у національному відношенні було доволі важким, хоча на них і поширювалася дія загально-німецької конституції. На землях, що перебували під гнітом Пруссії, фізичне виховання було запроваджене у шкільну програму як обов'язковий предмет. Пруська влада приділяла велику увагу створенню умов у школах для фізичного виховання. Спочатку навчання фізичним вправам у пруських школах базувалося на системі гімнастики Ф. Яна. Здебільшого фізичне виховання призначалося для хлопців. У жіночих школах, як обов'язковий предмет, уроки фізичного виховання впроваджено в 1894 р. Якщо Росія і Німеччина проводили жорстку антипольську політику, то в Австрійській монархії склалася дещо краща ситуація. У популяризації фізичного виховання велику роль відігравали спілки лікарів-гігієністів і педагоги. У медичних і педагогічних літописах того часу зверталася увага на значення фізичного виховання для загального розвитку молоді. У 1890 р. опублікована вказівка Крайової шкільної ради про запровадження обов'язкових рухових ігор і забав у середніх школах. У тому ж році видано вказівку про обов'язкову вчительську опіку над фізичним вихованням у школі. Поступово почалося послідовне впровадження гімнастики до шкільних програм, перш за все, у початкових класах, а потім у старших. У 1902 р. затверджено функції інспектора фізичного виховання для народних шкіл, а у 1912 р. – для середніх шкіл, що мало велике значення для піднесення рівня навчання гімнастики у школах Галичини.

В кінці XIX ст. поступово сформувалася своєрідна галицька система фізичного виховання. Основними засобами в ній були фізичні вправи як головні чинники формування тіла і розвитку психічних можливостей.

Дещо відмінна ситуація була на українських землях, які перебували в складі Російської імперії. З ініціативи окремих педагогів почався рух за поліпшення фізичного виховання у школах. З огляду на це велику активність виявило «Товариство сприяння фізичному розвитку учнівської молоді», яке було організовано в Одесі (1892 р.), Києві (1893 р.) та інших містах. Члени товариства

відкривали майданчики для ігор, влаштовували прогулянки та екскурсії для учнів. За наполяганням громадських організацій, передових педагогів, лікарів і літераторів 15 серпня 1902 р. міністр народної освіти видав циркуляр, у якому передбачалося запровадження у школах рухливих ігор, військової гімнастики, гімнастики на спортивних снарядах, катання на ковзанах, лижах, плавання і веслування, їзду на велосипедах, фехтування, ручної праці, танців і співу. Заняття фізичними вправами рекомендувалося проводити щодня протягом 30 хвилин, переважно в середині навчального дня, а не на перших чи останніх уроках. Новий циркуляр від 10 червня 1904 р. ще більше розширив ці рамки, передбачивши прогулянки учнів з викладацьким персоналом і з родичами учнів. У ньому рекомендувалося поширення водного спорту, організація шкіл плавання, ознайомлення учнів старших класів з вогнепальною зброєю.

На розвиток польської системи фізичного виховання молоді значний вплив мали погляди та діяльність Г. Йордана, завдяки якому в систему шкільного навчання було запроваджено уроки гімнастики (пізніше відомі як фізичне виховання) та медичної допомоги, організовано курси для вчителів фізичного виховання в Ягелонському університеті. У 1889 р. міська Рада м. Кракова виділила за проханням Г. Йордана 8 гектарів для будівництва рекреаційного парку, який було названо його прізвищем. У ньому було запроектовано 12 ігрових та спортивних майданчиків для дітей та молоді різного віку, а також майданчики для ігор у теніс, крокет і стрілецький тир, павільйони, де можна було переодягнутись у спортивний костюм. У систему функціонування парку була покладена концепція Г. Йордана про створення найкращих умов для фізичного відпочинку дітей та молоді. У 1906 р. Г. Йордан започаткував нові форми рекреації для молоді, які базувалися на практично-технічній основі. Почали проводитися заняття з ручної праці: теслярської, токарської справи, а також вирощування квітів, овочів та фруктів. Вони були особливо популярні у працюючої молоді. Парк був не тільки місцем, де діти та молодь мали можливість цікаво і корисно для себе активно відпочити та пізнати на практиці користь фізичних вправ, ці заняття були для них також певною школою виховання патріотичних почуттів.

У процесі фізичного виховання вирішувалося багато завдань, але всі вони можуть бути умовно об'єднані у три групи: освітні, оздоровчі і виховні. Наприклад, Т. Франко завданнями фізичного виховання вважав: 1) розвиток фізичних якостей; 2) розвиток духовних якостей молоді; 3) розвиток національної свідомості молоді.

Основною формою фізичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах був урок. Розпорядженням Міністра Просвіти від 12 лютого 1897 р. було затверджено план науки «руханки» для шкіл і гімназій. Переважно урок складався з трьох частин: у першій виконувалися стройові вправи, загальні вільні вправи; у другій частині – вправи на гімнастичних приладах, а також стрибки та бойові вправи; третя частина базувалася на ходьбі та помірному бігу. Стан

фізичного виховання залежав від матеріальної бази.

Найпоширенішими засобами фізичного виховання були гра, забава, розвага, фізичні вправи, боротьба, загартування, гігієна, танець; найефективнішим засобом фізичні вправи. П. Франко їх поділяв на такі групи: 1) вправи для ніг; 2) вправи для хребта; 3) вправи на рівновагу; 4) вправи для рук; 5) ходьба і біг; 6) стрибки; 7) вправи для м'язів живота; 8) вправи для дихання.

З кінця XIX ст. спостерігається організація фізичного виховання і спорту серед жінок. Важливу роль у цьому відіграли заклад і школа шведської гімнастики Х. Кучальської у Варшаві, жіночі відділи «Сокола». Створюються організації і клуби жінок, наприклад, клуб веслування у Варшаві в 1912 р. Варто теж додати, що жінки перші брали участь у заняттях з деяких спортивних дисциплін у Польщі, наприклад, баскетболу.

Доведено, що розвиток молодіжного гімнастично-спортивного руху на польських теренах відбувався порівняно з країнами Європи із певним запізненням та в гірших умовах. Перші вияви руху виникли на території Галичини та згодом поширилися на всю територію Польщі. У Варшаві та в інших містах Королівства Польського спорт був популярний серед заможного населення. Бідна молодь не мала змоги займатися спортом через брак коштів, оскільки, наприклад, заняття із фехтування, гімнастики вимагало дорогого устаткування. Такий стан речей вплинув на запізнений розвиток молодіжного гімнастично-спортивного руху. Розвиток гімнастично-спортивних організацій спочатку відбувався у межах гімнастики, яка охоплювала спортивні заняття, трактуючи їх як одну із груп гімнастичних занять. У зв'язку із цим проводилися окремі спортивні заняття, наприклад, спортивні ігри входили до програми «Сокіл».

Проведений аналіз історико-педагогічної літератури дав змогу констатувати, що основною метою фізичного виховання було задоволення певних потреб суспільства та окремих його громадян, пов'язаних з біологічним і духовним розвитком, здоров'ям та високопродуктивною працею і захистом від несприятливих природних та соціальних чинників, що характеризують суспільно активну особу.

Дослідження процесу фізичного виховання учнів в українських та польських загальноосвітніх школах дали змогу окреслити принципові позиції, які були основою «тіловиховання»: природовідповідності, здорового способу життя, гармонійності, врахування вікових особливостей, відповідності національним традиціям. Суть принципу гармонійності полягає у розвитку в молоді, окрім фізичних якостей, також її духовних сил. В означений період цей принцип реалізовувався в тісному взаємозв'язку з патріотичним, трудовим, розумовим, естетичним і моральним вихованням. Здійснення принципу природовідповідності у досліджуваній період відбувалося через проведення фізичних вправ на природі. У праці «Повітря й сонце – добродії людства» Е. Жарський пише, що молодий юнак, який займається фізичними

вправами на свіжому повітрі, віддає своє тіло його цілющій силі і тим самим не лише загартовує свою шкіру, а й вправляє свої нерви, а ті впливають на дихання, кровообіг, переміну матерії, травлення, тобто загалом на людину в цілому.

Однією з умов успішного функціонування системи фізичного виховання є забезпечення її висококваліфікованими фахівцями-професіоналами. Однією з важливих проблем фізичного виховання молоді другої половини XIX – початку XX ст. була недостатня кількість спеціалістів з фізичної культури. Варто зазначити, що ця професія вважалася складною. У період з другої половини XIX початку XX ст. на територіях, які відповідають сучасному територіально-адміністративному устрою Польщі виникли три типи осередків, що розпочали підготовку вчителів фізичної культури. До них належали: курси гімнастичного товариства «Сокіл», школа гімнастики та масажу Х. Кучальської, курси (студія) при Ягеллонському університеті в м. Кракові, в яких зміст та організація дидактичного процесу не поступалися західноєвропейським навчальним закладам, що проводили підготовку вчителів за цим напрямом. Особливу роль у становленні системи підготовки вчителів фізичної культури у Польщі відіграли курси при Ягеллонському університеті, що надавали можливість студентам інших факультетів університету здобувати додаткову кваліфікацію учителя гімнастики й працювати у середніх школах. Підготовка спеціалістів фізичного виховання у Польщі в цей історичний період відбувалась за різних суспільно-політичних умов, оскільки країна перебувала під владою різних держав. Вона мала відмінний зміст та форми організації. Завдяки ініціативі спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» на українських землях почали створювати перші організаційні структури з підготовки вчителів фізичної культури. Серед них можна виділити такі: 1) 6-ти тижневі літні курси у Львові; 2) підвищення кваліфікації для вчителів гімнастики; 3) жіночі гімнастичні курси (1896 р); 4) 2-х місячні вечірні курси, організовані активістами львівського «Сокола»; 5) курси за ініціативою «Сокола» від 1910 р., на яких учителів знайомили з методикою навчання учнів шведської гімнастики. Необхідно відзначити, що вчителі, які навчалися, велику увагу приділяли гімнастиці як основному засобу фізичного виховання, тоді як у країнах західної Європи широко розповсюджувалися інші види спорту, а саме легка атлетика, спортивні ігри.

Вивчення досвіду фізичного виховання молоді в українських і польських загальноосвітніх школах досліджуваного періоду переконує, що він є важливим джерелом збагачення навчально-виховного процесу в сучасних умовах, оскільки доцільне використання педагогічних досягнень минулого сприятиме реформуванню сучасної школи.

Узагальнення результатів наукового дослідження дає підстави для таких **висновків**:

1. Закономірною ознакою другої половини XIX ст. стала побудова системи фізичного виховання, яка насамперед передбачала створення своєрідної структури: від дитячих ясел, які

забезпечували медичний і педагогічний нагляд, до навчальних закладів і різноманітних товариств для дорослих. Поступово, завдяки просвітницькій роботі інтелігенції, лікарів, педагогів елементи здорового способу життя, в тому числі і фізична культура, входять до системи національної культури. Саме така багаторічна робота дала змогу багатьом європейським країнам досягти високих стандартів тривалості життя, утвердити нові традиції, розглядати здоров'я як педагогічну проблему в контексті розвитку знань, умінь, навичок, мотивації, цінностей активної позиції людини щодо власного здоров'я та здоров'я інших людей. Саме в другій половині XIX ст. з'явилася велика група ентузіастів, які пропагували фізичну культуру серед інтелігенції (спортивні організації, клуби, товариства, спілки) та серед широких мас населення за допомогою просвітницької роботи. Окремі поради та рекомендації поступово переростали у своєрідні методичні комплекси, набуваючи системного характеру і досягаючи рівня наукових закономірностей.

2. На основі розробки змісту, форм, методів та принципів організації фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах досліджуваного періоду виокремлено три етапи його розвитку: 1850–1890 рр. – організаційний етап, який характеризувався запровадженням предмета фізичного виховання у школах, виданням педагогічних часописів, популяризацією фізичного виховання серед молоді. На цьому етапі фізичне виховання розглядалось як загальнодержавна проблема, влада видавала правові та нормативні документи, які сприяли розвитку фізичної культури в школах; 1891–1899 рр. – інтеграційний етап, на якому виникають молодіжні спортивні організації, відбувається введенням фізичного виховання до жіночих шкіл; ухвалення припису, згідно з яким фізичне виховання молоді враховує потреби національних збройних сил. Також цей етап відзначався виданням положень та методичних рекомендацій щодо організації фізичного виховання; 1900–1914 рр. – модернізаційно-методичний етап вирізнявся науково-методичним забезпеченням виховного процесу. В цей час у школах створюються гуртки з масових видів спорту, будуються стадіони і спортивні майданчики, запроваджуються нові форми організації фізичного виховання.

3. У процесі дослідження встановлено, що фізичне виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах мало спільні та відмінні риси. Основною формою фізичного виховання молоді загальноосвітніх шкіл був урок, який переважно проводився на свіжому повітрі. Кількість уроків була неоднаковою в різних навчальних закладах. На землях, що відповідають сучасному територіально-адміністративному устрою України, цей урок називався «руханкою». Учителі польських та українських шкіл використовували традиційні методи навчання (практичні, словесні, методи демонстрації). Відсутність власної державності обох країн стримувало оперативне включення фізичної підготовки до системи національних інтересів і пріоритетів.

Поєднання зацікавленості населення, особливо молоді, з цілеспрямованою державною підтримкою мало б забезпечити відповідні результати. Особлива роль належала періодичним виданням. Доступність інформаційного простору сприяла швидкому поширенню ідей, традицій фізичного виховання в різних країнах від елементів масової фізичної культури до Олімпійського руху. Представники націй, які не мали власної державності, використовували фізичну культуру для утвердження здорового способу життя, захисту національної гідності, розвитку патріотичних настроїв, підготовки до боротьби. Домінуючий вплив на розвиток системи фізичного виховання молоді у загальноосвітніх школах територій, що відповідають сучасному територіально адміністративному устрою України, мали спортивні товариства. Гімнастично-спортивні організації відігравали велике значення у популяризації фізичного виховання серед польської та української молоді. Особливої уваги заслуговує діяльність товариства «Сокіл». Головною прерогативою товариства була теза про те, що розвиток особистості перебуває у неподільній єдності із фізичною культурою – складовою частиною загальної культури суспільства, спрямованою на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових здібностей людини. Розвиток гімнастично-спортивних організацій у Польщі відрізнявся відповідно до територій, які перебували під владою Німеччини, Росії та Австро-Угорщини. Гімнастично-спортивний рух виконував роль своєрідного прикриття, за яким приховувалася головна мета товариств – здобуття незалежності. На територіях, що відповідають територіально адміністративному устрою сучасної Польщі, значний вплив на розвиток фізичного виховання у досліджуваній період мали парки Г. Йордана, Ф. Рауа та ін., у яких відбувалася реалізація зв'язків фізичного виховання з національно-патріотичним, трудовим та естетичним.

У регіонах Західної Галичини надавалася перевага шведській методиці викладання фізичного виховання. Відповідно, на території, що належала Пруссії, панував німецький стиль гімнастики.

Спільними були також принципи побудови навчального-вихованого процесу шкільної молоді: природовідповідності, здорового способу життя, гармонійності, відповідності національним традиціям та врахування вікових особливостей. Як засоби фізичного виховання в означений нами період реалізовувалися: боротьба, фізичні вправи, танці, забави, ігри, ритміка, спорт, гігієнічні чинники, мандрівництво. Наголошувалося, що у фізичному вихованні молоді повинні брати активну участь батьки, лікарі, громадські організації. Вагоме значення у процесі фізичного виховання відігравав спорт та спортивні клуби, секції, гуртки. За допомогою спортивних змагань молодь мала можливість оцінити свої можливості порівняно з іншими суперниками. Фізичне виховання дівчат дещо відрізнялось від фізичного виховання хлопців. Якщо у навчальному закладі було два вчителі фізичного виховання, то заняття проводились окремо для хлопців та дівчат. Також відрізнялася методика проведення занять, підбір засобів фізичного

виховання у жіночих групах. Велику увагу науковці того часу приділяли питанню фізичної праці в контексті фізичного виховання.

У цей час не було єдиної методики та програми з фізичного виховання для загальноосвітніх шкіл. Молодь активно займалася спортом у спортивних секція при гімназіях. Для гімназійної молоді часто організовували спортивні свята. Головними проблемами розвитку фізичного виховання був рівень забезпечення матеріальної бази та мала кількість учителів. Поступово фізичне виховання почало розвиватися дедалі інтенсивніше і стало популярним в учнівському середовищі.

4. Позитивні ідеї досвіду фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах досліджуваного періоду вартують відродження у сучасному освітньо-виховному просторі. На творче використання заслуговують такі педагогічні здобутки: проведення тематичних бесід з пропаганди фізичного виховання та спорту серед учнів, їхнє залучення до виступів у змаганнях; організація для молоді літніх спортивних оздоровчих таборів, товариських ігор між навчальними закладами з нагоди визначних дат, вечорів спортивної слави, масових легкоатлетичних забігів, відкриття рекреаційних Парків, які б організовували різноманітні рухливі та спортивні ігри, вправи на гімнастичних приладах, плавання, здійснювали виховання патріотичних почуттів у дітей та молоді.

Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих аспектів проблеми розвитку національного фізичного виховання. Перспективними є такі напрями історико-педагогічних досліджень: розвиток системи фізичного виховання дівчат, з'ясування закономірностей фізичного виховання в Європі, вивчення регіональних особливостей фізичного виховання.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ПУБЛІКАЦІЯХ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Гах Р. В. Фізичне виховання гімназійної молоді на західноукраїнських землях (перша третина ХХ ст.) / Роман Гах // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2010. – № 2. – С. 7–12.

2. Гах Р. В. Система фізичного виховання дітей та молоді у навчальних закладах України та Польщі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Роман Гах // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, ХОВНОКУ-ХДАДМ, 2010. – № 2. – С. 42–45.

3. Гах Р. В. Фізичне виховання у Польщі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Роман Гах //

Збірник наукових праць Бердянського педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ. – 2011. – № 2. – С. 62–70.

4. Гах Р. В. Вплив молодіжних гімнастично-спортивних товариств на розвиток фізичного виховання Польщі (друга половина XIX – початок XX століть) / Роман Гах // Науковий вісник Чернівецького університету (Педагогіка та психологія). – Чернівці: Чернівецький нац. університет. – 2011. – Вип. 544. – С. 24–30.

5. Гах Р. В. Вплив європейських систем фізичного виховання на становлення фізичного виховання Польщі (XIX – початок XX ст.) / Роман Гах // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 33. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 407–410.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Гах Р. В. Внесок польських педагогів у розвиток фізичного виховання (друга половина XIX – початок XX ст.) / Роман Гах // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №15: «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт». – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 13. – С. 98–100.

7. Гах Р. В. Деякі аспекти впливу польської системи фізичного виховання на становлення і розвиток фізичного виховання в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / Роман Гах // Наукова молодь: інноваційні підходи в освіті і науці: Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (20–26 лютого 2012 року). – Луганськ : Глобус, 2012. – С. 40–44.

8. Гах Р. В. Підготовка вчителів фізичної культури в Україні та Польщі (друга половина XIX – початок XX століття) / Роман Гах // Сучасні наукові дослідження у галузі професійної педагогічної освіти: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару (м. Умань, 30 березня 2012) / ред. кол.: Ткачук Л.В. та ін. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012 – С. 78–81.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

9. Гах Р. В. Фізичне виховання в школах Галичини (1873 – 1939 рр.) / Роман Гах // Таврійський вісник освіти. – Херсон. – 2009. – № 4(28). – С. 5–9.

АНОТАЦІЇ

Гах Р. В. Система фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах (друга половина XIX – початок XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Тернопіль, 2012.

У науковому дослідженні на засадах компаративістики розглядається розвиток системи фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст; розкрито його зміст, форми, методи й принципи. Проаналізовано стан досліджуваної теми в науково-педагогічній літературі. Визначено особливості та обґрунтовано періодизацію розвитку системи фізичного виховання в українських та польських загальноосвітніх школах другої половини XIX – початку XX ст.

Досліджено педагогічне керівництво процесом фізичного виховання молоді. Вивчено вплив молодіжних гімнастично-спортивних товариств на генезис фізичного виховання молоді в українських та польських загальноосвітніх школах. З'ясовано значення європейських систем фізичного виховання у становленні системи фізичного виховання в українських та польських загальноосвітніх школах. Визначено перспективи реалізації передового досвіду минулих років у сучасному освітньо-виховному просторі.

Ключові слова: система, фізичне виховання, молодь, школа, учитель, спортивно-гімнастичні товариства.

Гах Р. В. Система физического воспитания молодежи в украинских и польских общеобразовательных школах (вторая половина XIX – начало XX в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. –Тернополь, 2012.

Уточнена сутність базових понять, отражено состояние изучаемой проблемы в литературе; систематизированы и классифицированы отдельные периоды развития системы физического воспитания. В научном исследовании обосновано периодизацию развития физического воспитания молодежи исследуемого периода. Определены перспективы реализации передового опыта в современном образовательно-воспитательном пространстве.

Историографический обзор содержит общую характеристику исследуемой проблемы, анализ научных трудов, периодической литературы, который раскрыл различные аспекты физического воспитания молодежи в украинских и польских общеобразовательных школах. В процессе исследования установлено, что теоретическим основанием развития системы физического воспитания молодежи были взгляды известных отечественных и польских педагогов. Историко-педагогические исследования процесса становления и развития системы физического воспитания в украинских и польских общеобразовательных школах обусловлены специфическими

социальными и культурными условиями развития двух государств.

Физическое воспитание в украинских и польских общеобразовательных школах имеет глубокие исторические корни. Значительного развития оно достигло во второй половине XIX – начале XX в. Выделены три этапа его развития: 1850–1890 гг. – организационный этап, который характеризовался введением предмета физического воспитания в школах, изданием педагогических журналов, популяризацией физического воспитания среди молодежи. На этом этапе физическое воспитание рассматривалось как общегосударственная проблема, власть выдавала правовые и нормативные документы, которые способствовали введению физического воспитания в школы; 1891–1899 гг. – интеграционный этап, характеризовался возникновением молодежных спортивных организаций, введение физического воспитания в женских школах, принятия предписания, согласно с которым физическое воспитание молодежи учитывает потребности вооруженных сил. Также этот этап характеризовался изданием положений и методических рекомендаций по организации физического воспитания; 1900– 1914 гг. – модернизационный-методический этап характеризовался научно-методическим обеспечением воспитательного процесса. В этот период в школах создаются кружки по массовым видам спорта, строятся стадионы и спортивные площадки.

Польские земли входили в состав трех империй – русской, немецкой и австро-венгерской. На землях, находившихся под властью России, физическое воспитание было развито хуже. Не хватало учителей гимнастики и гимнастических залов. Здесь в 1905 г. возникло гимнастическое общество «Сокол». Западные и северные польские земли вошли в состав Германской империи. Положение поляков в национальном отношении было достаточно тяжелым, хотя на них и распространялось действие немецкой конституции. На землях, находившихся под гнетом Пруссии, физическое воспитание было введено в школьную программу как обязательный предмет. Прусская власть уделяла большое внимание созданию условий в школах для физического воспитания. Сначала обучение физическим упражнениям в прусских школах базировалось на системе Ф. Яна. В основном физическое воспитание преподавалось для мужчин. В женских школах как обязательный предмет оно введено в 1894 г. Если Россия и Германия проводили жесткую антипольскую политику, то в Австрийской монархии сложилась иная ситуация.

Физическое воспитание молодежи проводилось в природной среде; путем привлечения сельских детей к соревнованиям. Несколько отличная ситуация была на украинских землях, которые находились в составе Российской империи. По инициативе отдельных педагогов началось движение за улучшение физического воспитания в школах. Большую активность в этом плане проявило «Общество содействия физическому развитию учащейся молодежи», филиалы которого были организованы в Одессе (1892 г.), Киеве (1893 г.) и других городах.

Исследование процесса физического воспитания учащихся в школах позволило определить принципиальные позиции, которые были основой воспитания в украинских и польских общеобразовательных школах в период конца XIX – начала XX в: природосоответствия, здорового образа жизни, гармоничности, учета возрастных особенностей, соответствия национальным интересам.

Проведенный анализ историко-педагогической литературы позволил констатировать, что основной целью физического воспитания в исследуемый период было удовлетворение определенных потребностей общества и отдельных его граждан, связанных с биологическим и духовным развитием, здоровьем и высокопроизводительной работой, защитой от неблагоприятных природных и социальных факторов, общественной активностью молодежи.

Ключевые слова: система, физическое воспитание, молодежь, школа, учитель, спортивно-гимнастические общества.

Gah R.V. The system of physical education of young people in secondary schools in Ukraine and Poland (second half of the nineteenth – early twentieth century). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogics and history pedagogy. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine. – Ternopil, 2012.

Scientific research is devoted to the physical education of young people in secondary schools in Ukraine and Poland to the late nineteenth – early twentieth century. Analysis and theoretical situation we studied the problem in archival and scientific and educational literature. The features of development of physical education in Ukraine and Poland in the second half of the nineteenth – early twentieth century. Exposed structural elements of physical education in Ukraine and Poland (the goal, main tasks, tools, guidelines and forms). Briefly outlined pedagogical supervision of physical education of youth. We describe the impact of youth gymnastics and sports associations and the development and establishment of physical education of youth in Poland and Ukraine. The comparative analysis of physical education in Ukraine and Poland in the season our time. The influence of European systems of education at the development of physical education in Ukraine and Poland to study our time.

Keywords: system, physical education, youth, school, teacher, sports and gymnastic societies.

Підписано до друку 8.11.2012 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 0,9 Зам. № А024-12. Тираж 120 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

Віддруковано у ВПЦ "Економічна думка ТНЕУ"
46020 Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72